

Een begraven laatglaciaal landschap te Lommel “Nieuwe Koop” (Prov. Limburg, B)

Marijn VAN GILS & Ferdi GEERTS

1. Context en historiek

In de jaren 1950 troffen J. Verheyleweghen en F. Gullentops finaalpaleolithische artefacten aan op de helling van de wand van een zandwinningsput te Lommel “Nieuwe Koop” (Verheyleweghen, 1956). De vondsten bleken uit een Usselobodem te eroderen, waarin nog artefacten in situ bewaard waren. Zij verzamelden het oppervlaktemateriaal en groeven de in-situ bewaarde artefacten op. Er bleken twee concentraties aanwezig te zijn met beide een diameter van ongeveer 1,5 m. De meest noordwestelijke concentratie omvatte 279 artefacten waarvan de meeste ex-situ, de andere 314 waarvan de meeste in-situ. Op dezelfde locatie troffen ze eveneens mesolithisch materiaal aan. Dit bevond zich echter aan de oppervlakte, op een gedeflateerde B-horizont van de podzolbodem. Ze doopten de vindplaats Lommel 3, in opeenvolging van de door Hamal-Nandrin beschreven sites Lommel 1 (Lommel “Maatheide”) en Lommel 2 (Lommel “Molse Nete”). Het was de eerste steentijdsite in Vlaanderen waar artefacten in een laatglaciale paleobodem werden aangetroffen.

In het kader van de opmaak van de kaart met Archeologische Zones voerden de auteurs in 2013 een beperkte evaluatie uit van de nabije omgeving van de vindplaats, met het controleren van de aanwezigheid van een laatglaciale bodem als hoofddoel. Hiertoe werden op 6 en 28 mei een reeks boringen uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. Deze resulteerden naast de identificatie van een paleobodem in een beschrijving van een transect van de laatglaciale topografie.

2. Huidig landschap

De vindplaats bevond zich in het noordoosten van Lommel “Sahara”, nabij de overgang van dit uitgestrekte landduinenlandschap naar de zuid-noord georiënteerde vallei van de Klachtloop (Fig. 1). De prehistorische occupatie richtte er zich ongetwijfeld niet op de recente zandwinningsput waarlangs de site werd aangetroffen, maar op de vallei van de Klachtloop.

Deze vallei ontspringt op het noordwestelijke uiteinde van het Kempisch Plateau en watert noordwaarts af naar de Maas. Op het digitaal hoogtemodel is zicht-

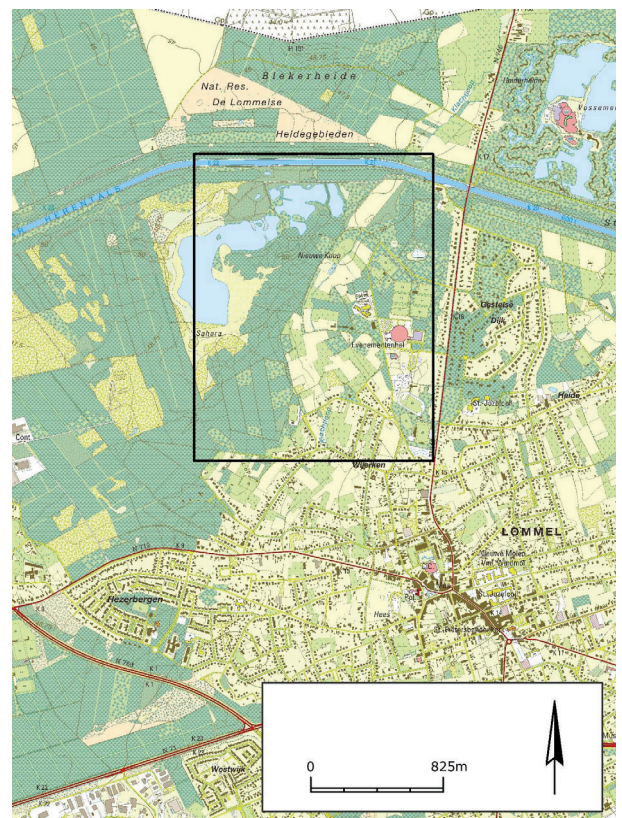

Fig. 1 - Situering van Fig. 2 (zwarte kader) te Lommel.

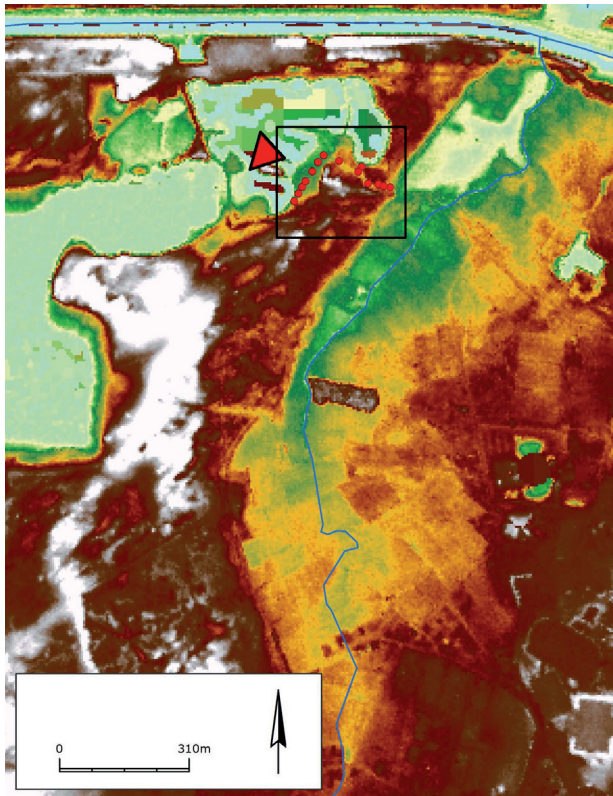

Fig. 2 - Digitaal hoogtemodel van Lommel "Nieuwe Koop" (© AMINAL Afdeling Water, AWZ, AGIV). De blauwe lijnen duiden de huidige loop van de Klachtloop en het kanaal aan. De locatie van Lommel 3, weergegeven door de rode driehoek, werd georeferentieerd vanuit Fig. 1 van Verheyleweghen, 1956. De rode stippen geven de boorlocaties aan en de zwarte kader de locatie van Fig. 3.

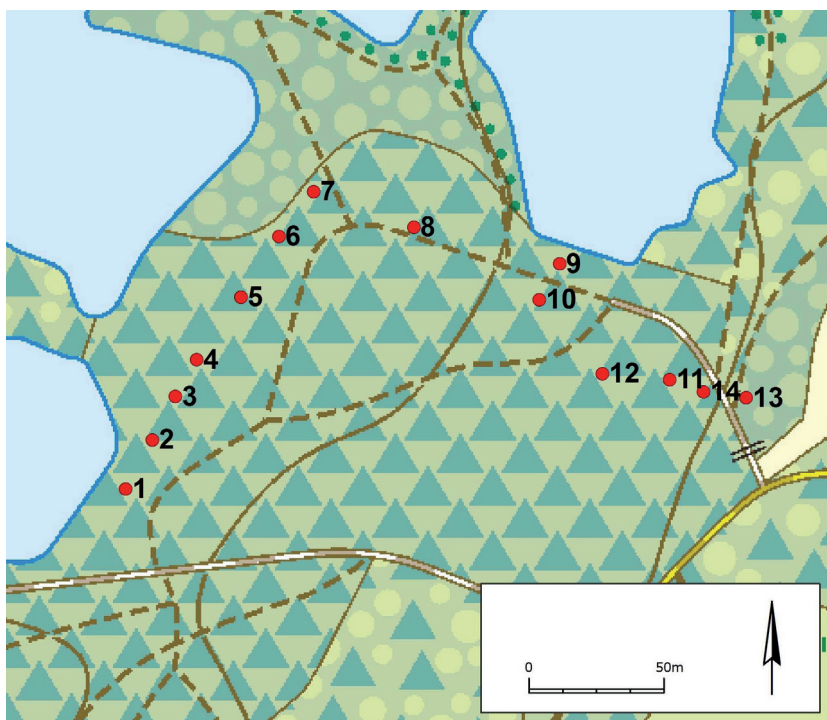

Fig. 3 - Locatie van boringen 1 t.e.m. 14.

baar dat de vallei een asymmetrisch verloop kent: de westrand vertoont een relatief steile overgang naar het plateau erlangs, terwijl in het oosten de topografie maar geleidelijk opklimt (Fig. 2). In het noorden van de huidige beekvallei toont de bodemkaart profielklasse g (duidelijke ijzer en/of humus B horizont), maar profielklasse m (dikke antropogene humus A horizont) in het zuiden. Het gaat echter steeds om matig droge tot natte (drainageklasse c tot e) zand of lemig zandbodems (textuurklasse Z en S). In het noorden zijn op geringe tot matige diepte terrassedimenten aanwezig (substraat t-). Het gaat hier ongetwijfeld om grind, afkomstig van de Maasafzettingen van het Kempisch Plateau. Deze werden in de jaren 1950 ook aangetroffen onder de opgegraven concentraties.

In de hogere delen ten westen van de vallei is op het digitaal hoogtemodel een geaccidenteerde topografie zichtbaar. Deze zone is op de bodemkaart aangeduid als duingrond (X). Het gaat om een uitgestrekt duinenlandschap waarvan de oorsprong en bodemopbouw eerder complex lijkt. De duinen vormen een gordel langs de hele westrand van de historische landbouwgronden van Lommel, wat zoals op verschillende andere plaatsen in de Kempen door historische deflatie in de achterliggende heidegebieden kan veroorzaakt zijn. Daarenboven veroorzaakte de giftige uitstoot van een zinkfabriek te Lommel "Werkplaatsen" gedurende de eerste

helft van de 20ste eeuw grootschalige vegetatiesterfte in het gebied met intensieve zandverstuivingen als gevolg. Tenslotte werd in het noordoosten van Lommel "Sahara" zand gewonnen, met een reeks zandwinningsputten als gevolg maar met waarschijnlijk eveneens een minder met het blote oog zichtbare impact op de omliggende zone. De huidige topografie en bodemopbouw in het gebied rond de vindplaats vertonen ongetwijfeld sporen van elk van deze processen en activiteiten.

In mei 2013 werd een restant van de podzolbodem (B-horizont) slechts op één hoger gelegen boorlocatie aangetroffen (Fig. 3 & 4: boring 9). Het huidige oppervlak van alle andere boorlocaties is ofwel lager gelegen dan de basis

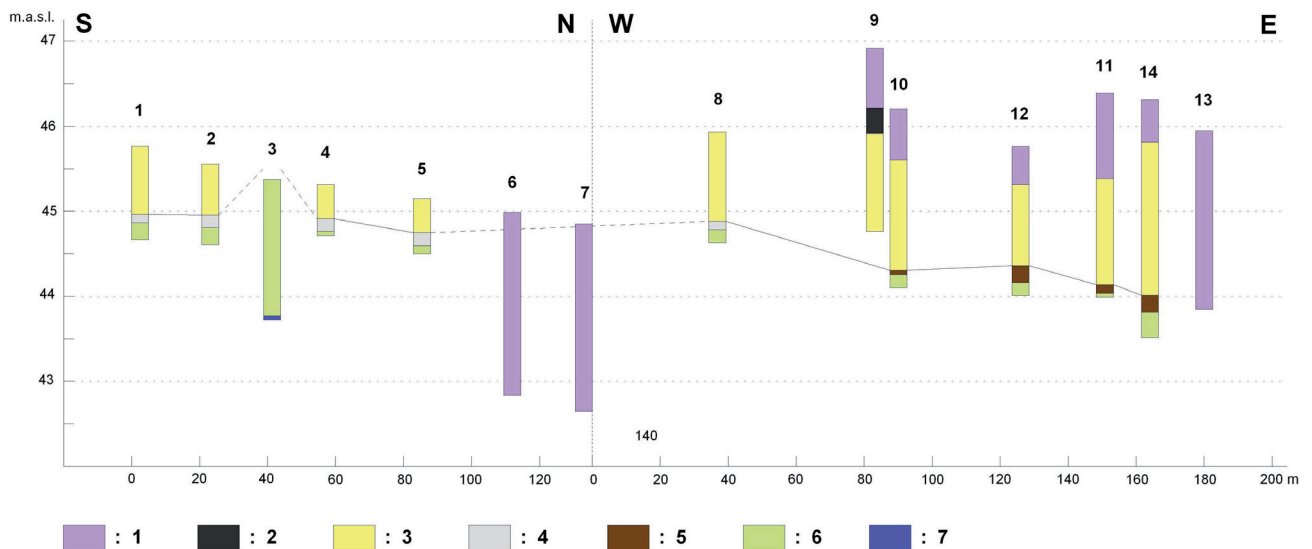

Fig. 4 - Transect met de boorprofielen. 1: verstoord of opgehoogd; 2: B-horizont podzolbodem; 3: C-horizont podzolbodem; 4: laatglaciale bodem; 5: gyttja en/of veen; 6: dekzand; 7: grind. De zwarte lijn geeft het laatglaciaal oppervlak aan, terwijl de verticale stippellijn de scheiding tussen zuid-noord en west-oost transectrichting aangeeft.

van de B-horizont in boring 9 (45,93 TAW), ofwel verstoord tot onder dit niveau. Meestal werd meteen de C-horizont aangetroffen. Hierboven liggende sedimenten (boringen 9 t.e.m. 14) waren eerder bruin van kleur zonder duidelijke gelaagdheid, met onderaan soms lichtgrijze tot zwarte vlekken. In plaats van stuifzanden of ter plaatse verstoorde sedimenten lijkt het hier eerder om opgevoerde grond te gaan. Boringen 6, 7 en 13 vertoonden tenslotte verstoringen met een diepte van meer dan 2 m. Aangezien ook hierbij geen lokaal omgewoeld sediment werd aangetroffen, betreft het vermoedelijk grote opgepulde kuilen in het kader van de zandwinningsactiviteiten. Het is niet duidelijk wat de impact van historische zandverstuivingen is geweest op de vroegholocene topografie, maar de zandwinning lijkt een belangrijke impact te hebben gehad op het huidige landschap. Inspectie van hoger gelegen profielen langs de zandwinningsputten ten zuidwesten van het beboord gebied leverde echter beter bewaarde podzolen op.

3. Laatglaciaal landschap

In de publicatie van de vindplaats Lommel 3 (Verheyleweghen, 1956) beschrijft F. Gullentops het volgende profiel: onder grijsachtige eolische zanden die duinen vormen en niet steeds aanwezig zijn, bevindt zich een podzolbodem. Deze bevindt zich vaak aan het oppervlak maar mist soms de E-horizont, waarschijnlijk door winderosie. Hieronder bevindt zich een witte horizont met houtskoolfragmentjes, geïdentificeerd als een laatglaciale Usselobodem. De artefactconcentraties bevonden zich in deze paleobodem.

Deze bodem werd eveneens aangetroffen bij het booronderzoek van mei 2013. De oorspronkelijke vondstlocatie is opgenomen in latere uitbreidingen van de zandwinningsputten, maar ongeveer 100 m ten zuidoosten ervan werd een paleobodem aangeboord. Deze komt overeen met een typische Usselobodem: een ongeveer 10 cm brede witte band met houtskoolpartikels in de top (Fig. 5 & 6). Absolute dateringstechnieken zijn uiteraard vereist om de ouderdom van deze bodem precies te bepalen, maar voorlopig kan aange-

Fig. 5 - De top van de laatglaciale bodem in de 7 cm boorkop. Deze is onderaan zichtbaar als zeer lichtgrijs zand met zwarte houtskoolpartikels in de top.

Fig. 6 - De laatglaciale bodem onderin het profiel van een 20 cm boring toont dat het om een doorlopende band gaat.

nomen worden dat het een laatglaciale bodem betreft. De paleobodem bleek zeer goed bewaard met weinig verkleuring door latere bodemvormingsprocessen. Hij was daardoor relatief gemakkelijk herkenbaar in de boor en kon over bijna 150 m naar het noordoosten vervolgd worden (Fig. 3 & 4: boringen 1, 2, 4, 5 en 8).

Naar het zuidoosten gaat de bodem via een dun laagje gyttja (Fig. 3 & 4: boring 10) over in een 20 cm dik veenpakket (Fig. 7). Dit veen is over ongeveer 75 m aanwezig voor de aanzet van de huidige vallei (Fig. 3 & 4: boringen 11, 12 & 14). De gyttja en het veen tonen de locatie van de natte gronden tijdens het laatglaciaal en bieden mogelijkheden tot absolute datering, paleoecologisch onderzoek en bewaring van organische artefacten. Het veen bleek echter eerder verwaard (geoxideerd) en dus slecht bewaard, wat mogelijk te wijten is aan een verlaging van de grondwatertafel door de zandwinning en/of drainage van de vallei. Verder naar het zuiden en/of in de huidige vallei kan de bewaring van veen echter beter zijn.

Fig. 7 - Top van de veenlaag in de 7 cm boorkop.

4. Discussie en besluit

Het boortranssect toont ten oosten van de gekende vindplaats een begraven laatglaciaal landschap met zowel droge als natte zones (Fig. 4). Tussen boringen 8 en 10, 100 tot 150 m ten noordwesten van de huidige valleirand, bevond zich de rand van de laatglaciale vallei. Posterieure sedimentatie heeft het laatglaciaal oppervlak afgedekt en tevens de valleirand naar het zuidoosten verschoven.

Deze situatie komt sterk overeen met die van de vindplaatsen Arendonk “Korhaan” (Vanmontfort *et al.*, 2010) en Lommel “Maatheide” (De Bie *et al.*, 2009), waar delen van het laatglaciaal landschap beschreven konden worden. Ook het opvallend kleine reliëfverschil van slechts 0,5 m tussen de witte band (droog) en veen (nat) is te Arendonk “Korhaan” identiek aanwezig.

De landschappelijke context van Lommel “Nieuwe Koop” biedt een groot potentieel voor de aanwezigheid van steentijdvindplaatsen, waarvan de twee concentraties van Lommel 3 slechts het spreekwoordelijke topje van de ijsberg zouden kunnen vormen. De kans lijkt alvast reëel dat de laatglaciale topografie over grotere afstand parallel langs de huidige valleirand bewaard is. Dit idee wordt versterkt door een waarneming door M. De Bie op 9 juli 2004 in de marge van archeologisch onderzoek te Lommel “Maatheide” van een Usselobodem en veenlaag ongeveer 300 m ten noordoosten van deze locatie, in eroderende profielen in het talud ten zuiden van het kanaal. Verder geomorfologisch onderzoek is echter vereist, gevolgd door intensieve prospectie van de aanwezige laatglaciale en holocene bodems.

Bibliografie

DE BIE M., VAN GILS M. & DEFORCE K., 2009. Human occupation in a Late Glacial Landscape: the Federmessergruppen site complex at Lommel Maatheide (Belgium). In: STREET M., BARTON N. & TERBERGER T. red., *Humans, environment and chronology of the Late Glacial of the North European Plain, Proceedings of Workshop 14 (Commission XXXII) of the 15th U.I.S.P.P. Congress, Lisbon, RGZM-Tagungen, 6, Mainz: 77-87.*

VANMONTFORT B., VAN GILS M., PAULISSEN E., BASTIAENS J., DE BIE M. & MEIRSMAN E., 2010. Human occupation of the Late and Early Post-Glacial environments in the Liereman Landscape (Campine, Belgium). *Journal of Archaeology in the Low Countries*, 2-2: 31-51.

VERHEYLEWEGHEN J., 1956. Le paléolithique final de culture périgordienne du gisement pré-historique de Lommel (province de Limbourg - Belgique). *Bulletin de la Société Royale belge d'anthropologie et de préhistoire*, 67: 1-79.

Samenvatting

Te Lommel Nieuwe Koop werd in de jaren 1950 een finaalpaleolithische site aangetroffen in een Usselobodem. Recent booronderzoek stelt er de aanwezigheid van een begraven laatglaciaal landschap vast aan de hand van een laatglaciale bodem die naar een veenlaag gradeert. Het gebied vertoont hiermee een groot potentieel voor de aanwezigheid van uitstekend bewaarde steentijdsites.

Trefwoorden: Lommel “Nieuwe Koop”, prov. Limburg (B), laatglaciaal, Usselobodem, paleobodem, veen, finaal paleolithicum, booronderzoek.

Abstract

A Final Palaeolithic site was located in a Usselo soil at Lommel “Nieuwe Koop” in the 1950ies. Recent research describes a buried Late Glacial landscape, consisting of a Late Glacial soil grading into peat. This indicates great potential for excellently preserved stone age sites.

Keywords: Lommel “Nieuwe Koop”, Prov. of Limburg (B), Late Glacial, Usselo soil, palaeosol, peat, Final Palaeolithic, augering.

Marijn VAN GILS
Onroerend Erfgoed &
Eenheid Prehistorische Archeologie (KU Leuven)
Phoenixgebouw, 8ste verdiep
Koning Albert II-laan, 19 bus 5
BE - 1210 Brussel
marijn.vangils@rwo.vlaanderen.be

Ferdi GEERTS
Erfgoed Lommel vzw
Museum De Kolonie
Kolonie, 77
BE - 3920 Lommel
ferdi.geerts@erfgoedlommel.be